

ности. / Д.А. Липинский. – Санкт-Петербург: Юр. центр Пресс, 2003. – 387 с.

9. Черных Е.В. О нормативном характере юридической ответственности // Вопросы теории государства и права. Актуальные проблемы современного государства и права: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 1(10) /

Е.В. Черных. – Саратов: Изд-во СГАП, 1998. – С. 82-83.

10. Недбайло П.Э. Система юридических гарантий применения правовых систем / П.Э. Недбайло // Правоведение. – № 3. – 1971 – С. 43-51.

11. Редько Т.Н. Свобода и ответственность / Т.Н. Редько // Государство и право. – 2007. – № 3. – С. 111.

УДК 343.979:94(477)«195»

СТАН ЗЛОЧИННОСТІ У СЕРЕДОВИЩІ МОЛОДІ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1950-Х РОКІВ

Саблук С.А., к. ю. н., доцент
кафедри цивільного права та процесу
Хмельницький університет управління та права

У статті проаналізовано основні фактори, які визначали стан злочинності і мотивацію скоєння злочинів молодими людьми у другій половині 1950-х років в Україні. Висвітлено кількісні характеристики стану злочинності, а також визначено співвідношення між різними видами злочинів. Визначено вплив умов праці та культурно-побутового обслуговування населення на кількість скоєних злочинів.

Ключові слова: кримінологія, протиправна поведінка молоді, карні злочини, стан злочинності, протидія злочинності, правоохоронні органи, урбанізація.

В статье проанализированы основные факторы, которые определяли состояние преступности и мотивацию совершения преступлений молодыми людьми во второй половине 1950-х годов в Украине. Освещены количественные характеристики состояния преступности, а также определено соотношение между различными видами преступлений. Определено влияние условий работы и культурно-бытового обслуживания населения на количество совершенных преступлений.

Ключевые слова: криминология, противоправное поведение молодых людей, уголовные преступления, состояние преступности, правоохранительные органы, урбанизация.

Sabluk S.A. CONSISTING OF CRIMINALITY IN ENVIRONMENT OF YOUNG PEOPLE IN TWO HALF OF 1950-TH YEARS IN UKRAINE.

Basic factors which determined the state of criminality and motivation of committing crime young people are analyses in the article, at the beginning of 50th of XX century in Ukraine. Quantitative descriptions of the state of criminality are lighted up, and also a between is certain by the different types of crimes. Influence of terms of work and cultural and welfare maintenance of population is certain on the amount of perfect crimes.

Key words: criminology, outlaw conduct of young people, criminal crimes, state of criminality, counteraction criminality, law enforcement authorities, urbanization.

Постановка проблеми. У СРСР вважалося, що масовість злочинів у капіталістичному суспільстві породжувалася самою його експлуататорською природою. Натомість постійне зростання рівня матеріального забезпечення радянських людей мало стати запорукою викорінення злочинності в Радянському Союзі. Однак дійсність виявилася далекою від пропагандистських гасел радянських лідерів. І показовим у цьому плані можна розглядати стан злочинності у середовищі молодих людей, які були виховані вже в умовах існування радянського ладу. Для багатьох молодих людей проблемою залишалася організація дозвілля через відносно низький рівень культурно-побутового забезпечення у багатьох поселеннях, особливо у робітничих селищах.

Характеристика стану злочинності в документах органів радянської влади передбачала висвітлення, насамперед, кількісних показників, які включали в себе визначення кількості вчинених злочинів протягом певного часу на визначеній території. Якісні характеристики передбачали виокремлення злочинів, вчине-

них представниками партійного та радянського апарату, комуністами, військовослужбовцями, працівниками правоохоронних органів та молодими людьми, а також виокремлення вбивств, розбоїв, пограбувань, випадків розкрадання соціалістичної власності. Причому із загальної кількості злочинів, скоєних молодими людьми віком до 25 років, виділялися злочини, у здійсненні яких брали участь комсомольці, кандидати у члени та члени ВКП(б). Крім того, визначалася кількість злочинів за участю військовослужбовців строкової служби, які також були представниками молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження становлять роботи сучасних українських та зарубіжних кримінологів: П. П. Михайленка, І. А. Гельфанда, П. Л. Фріса, А. П. Закалюка, Ю. М. Антоняна, М. М. Бабаєва, І. І. Карпеця, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, В. Г. Лихолоба, О. М. Литвака, О. Б. Сахарова.

Основні результати дослідження. Як відомо, одним із засобів протидії поширенню злочинності у радянському суспільстві висту-

пало залучення молоді до трудової діяльності, що у багатьох випадках супроводжувалося зміною місця проживання. Зосередження великої кількості молодих працівників на території східноукраїнських областей стало однією з причин формування процесу їх соціалізації, який нерідко породжував насильство. У другій половині 1950-х років злочинні прояви серед робітничої молоді східноукраїнських областей мали місце у зв'язку з відсутністю на деяких підприємствах належної організації дозвілля молоді. Це призводило до того, що у вільний від роботи час молоді робітники масово пиячили. Понад 90% хуліганських вчинків скоєно підлітками і молоддю у нетверезому стані [5, арк. 54; 8, арк. 31]. Серед засуджених у 1955 р. у Сталінській та Ворошиловградській областях було багато таких, хто ніде не працював, у минулому судимих, які після звільнення поновили злочинну діяльність. Причому саме вони втягували у злочинну діяльність молодь. А особливо помітним це явище стало після амністії 1953 р [5, арк. 126-127].

У 1956 р. за даними Міністерства внутрішніх справ було зареєстровано 54000 злочинів, з яких більше 24000 особливо небезпечних – вбивств, пограбувань, зґвалтувань. Крім того, мала місце така ж кількість проявів хуліганства та понад 5300 інших злочинів. Порівняно з 1955 р. кількість злочинів у 1956 р. збільшилася майже на 62%, а особливо небезпечних злочинів – на 32,4%. Найбільшу кількість злочинів було скоєно у Сталінській, Ворошиловградській, Дніпропетровській, Запорізькій, Кримській та Харківській областях. Причому із загальної кількості притягнутих до карної відповідальності 74,3% притягалися вперше, 25,7% раніше вже були засуджені. А із числа притягнутих більше половини складали молоді люди: віком до 18 років – 6584 чол., від 18 до 25 років – 21751 чол., в тому числі понад 4000 комсомольців. У 1956 р. порівняно з попереднім роком значно збільшилася кількість притягнутих до відповідальності осіб, що вели паразитичний спосіб життя, ніде не працювали, а лише переїжджали з місця на місце. Серед них збільшилася кількість молодих людей [6, арк. 235-236].

Органами міліції і прокуратури у 1957 р. було **притягнуто** до кримінальної відповідальності більше 13000 злочинців лише в Сталінській області. Розкриття злочинів за 9 місяців 1957 р. становило 94% (на 2% більше, ніж у 1956 р.), а особливо небезпечних – 86,8% (у 1956 р. – 82,6%). За 9 міс. 1057 р. в області було зареєстровано 7872 карних прояви проти 6128 у 1956 р., або на 28,4% більше. Найбільш розповсюдженими були пограбування, вбивства, і особливо хуліганство, що в основному вчинялося молодими людьми. Хуліганство за участі молоді було особливо поширеним у Сталіно, Макіївці, Горлівці, Єнакієво, Харциську, Жданові [9, арк. 39].

Значна кількість злочинів стала результатом пиятики. Факти появи у нетверезому вигляді і вживання спиртних напоїв безпосередньо на виробництві та у громадських місцях стали поширеними не лише у середовищі робітників, а й серед інженерно-технічного

персоналу та керівників, які своїм прикладом залучали до пиятик молодь. Тільки у першому півріччі 1957 р. підібрано працівниками витверезників 13060 осіб. Штрафи за порушення громадського порядку накладено на 13592 особу. За 9 місяців 1957 р. за дрібне хуліганство було притягнуто до відповідальності 22633 особи [9, арк. 41]. Радянськими кримінологами відзначалося порушення багатьма торгівельними підприємства правил продажу спиртних напоїв, що робило алкогольні напої відносно доступними для молоді [1, с. 25; 2, с. 9].

Працівники правоохоронних органів відзначали, що в середині 1950-х років спостерігалися масові бійки серед робітників, в тому числі й пов'язані з нападами на працівників міліції. Це спричинювалося не лише відсутністю належної організації дозвілля та поширенням пияцтва у середовищі молодих робітників, а й посиленням впливу рецидивістів, які поверталися на проживання до східноукраїнських областей, продовжуючи в деяких випадках свою злочинну діяльність. Вчиненню злочинів сприяла наявність у багатьох молодих людей холодної зброї. Крім того, працівники міліції відзначали зниження рівня довіри до них з боку пересічних громадян, що пов'язувалося з поширенням незаконних арештів та затримань.

Так, увечері 28 грудня 1955 р. у м. Ходоров військовослужбовців в/ч 13297 затіяли бійку з робітниками Ходоровського цукрового заводу [6, арк. 3]. 1 січня 1956 р. внаслідок бійки у Будинку культури заводу «Більшовик» було вбито студента Київського інституту цивільно-повітряного флоту [6, арк. 18]. Увечері 1 квітня 1956 р. біля гуртожитку Київміськбуду по вул. Червонозоряній у м. Київ відбулася масова бійка за участі військовослужбовців в/ч 9514 і цивільних осіб [7, арк. 8]. 28 жовтня 1956 р. з метою звільнення ув'язненого було здійснено напад на відділ міліції м. Слов'янськ Сталінської області, в якому брали участь близько 500-600 чол., що негативно відгукувалися про роботу міліції та били міліціонерів [6, арк. 301]. 19 травня 1957 р. в 23-24.00 у селищі шахт-новобудов Харківська-Комсомольська № 1 і № 2 у Свердловському районі виникла масова бійка з нападом на працівників міліції, які затримували осіб, що підозрювалися у незаконному зберіганні зброї. Приводом стало побиття молодих робітників комсомольським активом та працівниками міліції під час вилучення фінських ножів. У результаті застосування зброї (11 пострілів) було поранено 3 осіб, з них один – важко [9, арк. 25].

Виконуючи Постанову ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР від 8 травня 1952 р. «Про заходи ліквідації дитячої безпритульності і бездоглядності в Українській РСР», заклади міліції МВС УРСР у 1956 р. затримали на вулицях 2933 безпритульних і 45561 бездоглядних дітей. Кількість безпритульних дітей, затриманих на вулицях порівняно з 1955 р. зменшилася на 951 особу, або на 24%, а бездоглядних дітей – на 7610, або 14,3%. Із числа дітей, доставлених у відділи міліції, працевлаштовані 2064 особи, направлені до дитячих розподільників УВД 3171 особа, повернуті батькам

43259 осіб [9, арк.2]. У 1956 р. за бездоглядність дітей притягнуто до адміністративної відповідальності 33042 особи із числа батьків, у тому числі 14819 попереджено і 18223 оштрафовано на суму 985377 крб. У 1956 р. міліцією України притягнуто до кримінальної відповідальності 6534 неповнолітніх віком до 18 років: 57,4 % (3753) – за крадіжки, 27% (1770) – за хуліганство, 10,4% (681) – за розбійні напади. За вбивства притягнуто 46 неповнолітніх, за зґвалтування – 126, за інші злочини – 158 осіб [9, арк. 4].

Згідно із довідкою про хід виконання Указу Президії ВР УРСР від 18 січня 1957 р. «Про відповідальність за дрібне хуліганство» станом на 1 листопада органами міліції МВС УРСР було заарештовано 173193 особи, в тому числі 71923 жінки. Із цієї кількості заарештованих молодих людей віком до 18 років було 13555, від 18 до 25 років – 52291. Серед затриманих нараховувалось 90825 робітників, 9627 службовців, 50014 колгоспників, 3365 студентів та учнів середніх шкіл. Крім того, повторно було заарештовано 500 осіб. Найбільше притягнуто до кримінальної відповідальності за дрібне хуліганство у Сталінській області – 24897 осіб, в тому числі у Сталіно – 6327 осіб, Дніпропетровській області – 11488 осіб, Ворошиловградській – 11848 осіб, Харківській – 11247 осіб, Запорізькій – 8105 осіб, у м. Київ – 5503 осіб, м. Одеса – 3672 осіб, м. Львів – 1488 осіб. У третьому кварталі цього року кількість проявів дрібного хуліганства зменшилась на 4,8%. У зв'язку з виданням Указу Президії ВР УРСР від 1 листопада 1957 р. «Про амністію» було звільнено з-під арешту за дрібне хуліганство 4526 осіб. Більшість проявів дрібного хуліганства припадало на долю нетверезих (85%) [9, арк. 75].

Окремі установи міліції Кримської, Дніпропетровської, Харківської областей притягали до відповідальності хуліганів за наявності в їх діях складу злочину, передбаченого ст. 70 КК УРСР. Деякі відділення міліції допускали несвоєчасне оформлення матеріалів за вчинене дрібне хуліганство та затягували передачу матеріалів до народних судів [9, арк. 79].

Згідно з довідкою про боротьбу зі злочинністю завідувача адміністративним відділом Сталінського обкому КП України Г. Морозова 14 вересня 1956 р. бюро обкому УП України затвердило низку заходів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю. 11 вересня 1956 р. було заслухано й обговорено доповідь секретаря Горлівського міськкому КП України Судейко про стан боротьби зі злочинністю. 5 листопада 1956 р. у зв'язку з проявами масового хуліганства у м. Слов'янськ за участі молодих людей бюро обкому обговорило це питання і наклало стягнення на секретаря міськкому Кучеренка [9, арк. 57]. 11 вересня 1956 р. за результатами звернень громадян про недоліки боротьби зі злочинністю у Макіївці було обговорено це питання. В області було створено 527 комсомольських штабів, де нараховувалось 50992 комсомольці, у бригадах сприяння міліції працювали 11185 комсомольців, об'єднаних у 923 бригади. У I півріччі 1957 р. членами комсомольських штабів було

затримано 256 злочинців та 3217 порушників громадського порядку [9, арк. 58].

Враховуючи, що виключення дітей із шкіл часто призводило до перетворення їх на бездоглядних, що сприяло підпаданню їх під вплив кримінальних елементів, МВС вважало, що варто відмінити пункт 9 Наказу Міністра освіти УРСР № 438 від 14 грудня 1955 р. про надання права директорам середніх шкіл виключати учнів без права вступу до інших шкіл на строк від 1 до 3 років [9, арк. 6].

У 1958 р. було затверджено «Положення про комісії з влаштування дітей та підлітків, що залишились без батьків, при обласних, міських та районних Радах народних депутатів трудящих». Створені на основі цього положення комісії багато в чому були схожі на своїх попередників. До їх компетенції входила організація роботи державних органів та громадських організацій з виявлення бездоглядних дітей та їх влаштування у дитячі будинки та школи-інтернати, до сімей під опіку і патронат, у колективи трудящих тощо. Комісії розглядали та вирішували питання, що стосувалися ізоляції неповнолітніх правопорушників і їх направлення до установ системи МВС – дитячих трудових колоній. Проте виконавчі функції з ведення розпочатих комісіями справ надавались цілій низці державних та громадських організацій, до яких передавались зібрані комісіями матеріали. Такий порядок стримував активність комісій, що негативно відбивалось на ефективності захисту прав неповнолітніх. Тому 30 грудня 1961 р. Президія Верховної Ради УРСР затвердила «Положення про комісії у справах неповнолітніх Української РСР». Метою роботи комісій стали розробка та здійснення різних заходів, спрямованих на попередження бездоглядності та безпритульності, захист здорових інтересів неповнолітніх, конкретну допомогу сім'ї, школі, колективам трудящих у соціалізації «важких» дітей та підлітків, охорону їхніх прав. Комісії стали основним органом, що здійснював охорону прав дітей, попередження бездоглядності та правопорушень неповнолітніх, координуючим центром для органів та громадських організацій, які займалися питаннями неповнолітніх [3; 4].

У доповіді О. Зінкевича на 16-му з'їзді Молодих Українських націоналістів відзначалося, що велику частину молоді України становили випускники шкіл ФЗН. Серед цієї молоді був поширений вагабондизм (хуліганство). Для боротьби з ними більшовицька влада була вимушена організувати спеціальні комсомольські бригади, що патрулювали вдень і вночі українські міста, зокрема, у великих скупченнях робітництва. О. Зінкевич наголосив, що хуліганство серед переважної більшості української молоді спричинене цілою системою більшовицького комуністичного виховання і більшовицької дійсності з її нелюдськими проявами [10, арк. 44-50].

Висновки. Аналіз вчинення злочинів молодими людьми в Україні протягом 50-х років ХХ ст. дозволяє стверджувати, що економічні стимули у радянському суспільстві відігравали не першу роль у формуванні мотивації поведінки населення. Економічна вла-

да не забезпечувала автоматичного різкого зростання добробуту її носіїв у силу відповідних ідеологічних установок. У якості морального стимулювання, що сприяло вчиненню злочинів, виступало прагнення до зверхності над оточуючими, що нерідко трансформувалося у поширене як у соціально-побутовому, так і у виробничому спілкуванні напівлегальне застосування фізичної сили. Фізична сила нерідко виступала в якості примусу до виконання певної роботи чи формування поведінки певного стандарту, що в умовах панування колективізму насаджувалося фактично від імені соціальних спільнот (виразом були бійки між робітниками і солдатами та робітниками і селянами на основі соціально-побутових конфліктів), етнічних груп, трудових колективів та родинно-земляцьких об'єднань.

Звертаючись до поглядів представників психологічного позитивізму, можна стверджувати, що злочинна поведінка молоді України досліджуваного періоду великою мірою формувалася через закріплення та слідування певним моделям, механізмам та навичкам. Криміналізації молоді, що полягала у широкому розповсюдженні кримінальних практик, сприяло, особливо на території східноукраїнських областей, спілкування з особами, які відбули покарання за вчинення кримінальних злочинів. А кількість останніх збільшувалася в силу специфіки кримінальної політики держави, що призводила до широкого використання позбавлення волі в якості «перевиховання».

Лише наприкінці 50-х років ХХ ст. стало помітним формування уявлення про те, що перебування у в'язниці не сприяє «перевихованню», а, навпаки, сприяє втягненню осіб у протиправну діяльність. Зміна уявлень про доцільність призначення покарання у вигляді позбавлення волі знайшла відображення у практиці винесення вироків судами із кваліфікацією певної частини хуліганських проявів як «дрібного хуліганства», за яке передба-

чався лише штраф. Однак противагою цьому залишалася позиція багатьох прокурорів, які вимагали більш суворого покарання. Фактично тривалий час практика призначення покарання в СРСР не відповідала відомому принципу Ч. Беккерія, який наголошував, що «одним із найбільш дієвих заходів, стримуючих злочинність, є не жорстокість покарань, а їх невідворотність». Однак наприкінці 1950-х років формувалися уявлення про методи запобігання злочинам, серед яких називалося покращення соціально-побутових умов та культурного обслуговування населення у поєднанні з посиленням виховної роботи у середовищі молоді. Але негативним моментом, який перешкодив організації протидії злочинності, залишалася фактична заборона кримінологічних досліджень в СРСР протягом 30-х – 50-х років ХХ ст. і перехід стримування злочинності із числа наукових проблем до розряду політичних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Михайленко П. П. Вопросы предупреждения преступлений органами милиции / П. П. Михайленко, И. А. Гельфанд. – Киев: Высшая школа, 1963. – 92 с.
2. Михайленко П. П. Опыт борьбы с преступностью в районе (На материалах Украинской ССР) / П. П. Михайленко, И. А. Гельфанд. – Киев: Редакционно-издательский отдел при МООП УРСР, 1968. – 295 с.
3. Несинова С. В. Державні гарантії захисту права дитини на особливу турботу про здоров'я підростаючого покоління в Українській РСР у 60–80 рр. ХХ ст. / С. В. Несинова // Науковий вісник НАВСУ. – 2005. – № 1. – С. 328–338.
4. Несинова С. В. Взаємодія комісій у справах неповнолітніх з органами прокуратури з питань захисту прав дитини в Українській РСР у 60–80 рр. ХХ ст. / С. В. Несинова // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ України. – Дніпропетровськ. – 2005. – № 1. – С. 159–165.
5. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4298. – 293 арк.
6. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4299. – 400 арк.
7. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4303. – 212 арк.
8. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4624. – 94 арк.
9. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4626. – 157 арк.
10. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 24. – Спр. 4642. – 55 арк.